

ندیر احمد ز اهددی پنجابی شاعری دے فنی تے فکری پہلو

Abstract:

Mr. Nazir Ahmad Zahid was modern Poet of Punjabi & Urdu, He used his soft imagines for poetry of both languages. Poetry has vast canvas for his well writers in the same sense Mr. Nazir Ahmad Zahid scrutinized himself in the poetry field i.e. Hamd, Naat, Ghazal, Geet, and Couplet. Especially he wrote Punjabi Ghazal that is called real master quality of poetry of rural life. He was fully sensitive about using Radeef, Qafia, Matla, Maqta, Tashbeeh, Talmeeh, Istayra and other senses which are essential for poetry. A poetry reader may see natural atmosphere, culture of Punjab and mutual relations of poor and rich families of punjab through his poetry. He underscored the Capitalism system which is notable sense in his ghazal, he wanted to remove this society separation system. Meanwhile he is trusted / faithful of real traditions of Islamic equality rules. He also sings sweet songs of love and chirps like birds for inner beauty of a person. In this materialistic world his creative poetry gives us the lesson of humanity. By reading and focusing on his poetry, we may see the total punjab and problems of Punjabis. His poetry is a live picture of punjab. May Allah Almighty bestowed his soul with showers of blessings in Jannat!

Keyword: Well writers, Scrutinized, Couplet, Underscored, Capitalism System, Trusted/ faithful, Chirps, Materialistic, Creative Poetry.

نذیر احمد زاہد 01 جنوری 1960ء جمعے والے دن فضل دین بھٹی تے برکت بی بی دے گھر محلہ اسٹیشن کنگن پور گلی محمد حسین چکی والی وچ پیدا ہوئے۔ اصل ناں نذیر احمد تے تخلص زاہد ورتدے سن۔ والد دے پیشے پاروں اوہناں دی اُن مغل ترکان پے گئی۔ ایہ خاندان ضلع فیروز پور انڈیا دے اک پنڈ ”باہے“ توں ہجرت کر کے آیا سی۔ زاہد ہوراں ابتدائی دینی تعلیم اپنی والدہ کولوں حاصل کیتی۔ قرآن دی تعلیم اوس ویلے دے معروف دینی مدرسے کنگن پور توں حاصل کیتی۔ اوہناں کوٹ بسم اللہ دے سرکاری سکول وچ اٹھویں تائیں تعلیم حاصل کیتی۔ گھریلو مجبوریوں پاروں سکول چھڈ کے اپنے والد نال ترکاناں داکم کرن لگ پئے۔

ترکھانی پیشہ زیادہ دیر جاری نہ رکھ سکے تے پاکستان ریجرز وچ بطور سپاہی شمولیت اختیار کر لئی۔ 1982ء وچ ایس نوکری نول وی چھڈ دتا تے کنگن پور آ کے فوٹو گرافی دی تربیت حاصل کر کے ایس پیشہ نال جُڑ گئے۔ کیمرا بینی توں علاوہ ہتھ نال وی چمکیاں تصویراں بنا لیندے سن، اپنے پیشہ بارے اوہناں دا شعر اے:

جد توں مینوں ول دے تصویراں دے

فیر میں رانجھے کئی بنائے ہیراں دے (1)

نذیر احمد زاہد نے علاقائی سطح تے پنجابی ادب واسطے بہت سارے کم کیتے۔ اوہ بیک وقت شاعر، نثر نگار، ہدایت کار تے اداکار سن۔ ساری حیاتی ادب دی خدمت کرن والا ایہ فن کار دل دی بیماری پاروں مورخہ 25 جنوری 2018ء جمعرات دے دن دنیا توں چلانا کر گیا۔ ایس ادبی سیوک دی تدفین ریجرز قبرستان، کنگن پور وچ کیتی گئی۔ زاہد دی شاعری دے کل پیچ (5) مجموعے چھپے نیں جیہہناں دی ترتیب زمانی لحاظ نال ایس طرح اے:

- 1۔ جن دا پرچھاواں، پنجابی شاعری 1996، ابراہیم اینڈ سنز، یکی گیٹ لاہور
- 2۔ جند تیبے لیبندی رہی، پنجابی شاعری 2006، روشن خیال پبلشرز، 7۔ اے سٹریٹ 6، کوچہ محمدی، سلطانی پورہ، لاہور
- 3۔ اور تہائی کیا ہوگی، اردو شاعری، 2009، روشن خیال پبلشرز، 7۔ اے سٹریٹ 6، کوچہ محمدی، سلطانی پورہ، لاہور
- 4۔ ادریواں اکھ دا، پنجابی شاعری، 2010، پنجابی مرکز 7۔ اے سٹریٹ 6، کوچہ محمدی، سلطانی پورہ

لاہور

5۔ آنکھیں بادل اور دریا، اُردو شاعری، 2017، ناشر لکھے شاہ، ادبی سنگت، قصور

اک شاعر دی اکھ نوں جدوں حُن لبھ جاندا اے تاں اوس دے جذبات چل جانداے نیں۔ لبھناں جھلے ہوئے جذبیال نوں سوہنے تے سچے اکھردان کر کے شاعری دی بنیاد رکھی جاندا اے، شاعری وچ عورت نوں شروع توں ای نمایاں مقام حاصل اے ایس دے باوجود ہر قوم دی تہذیب وچ نسوانی حُن نوں پرکھن لئی دکھو دکھ زاویے نیں۔ جیویں جاپانی قوم ”نکے پیراں“ نوں اک سوانی دے حُن دی علامت سمجھدی اے۔ دو جیاں کئی تہذیبیاں وچ لمی صراحی ورگی گردن، تیز نین نقش، پتلے پتلے ہونٹ، مخروطی انگلیاں تے قد و قامت نوں حُن دا معیار سمجھیا جاندا اے۔ نذیر احمد زاہد دی اپنے خیالات نوں محبوب دے حُن نال انج سجانداے نیں:

اکھ دا کج ڈلھے تے میں ویکھاں
زلف دا گنڈل کھلے تے میں ویکھاں⁽²⁾

دنیا دے کسی وی ادب وچ لکھیا گیا کلام بھانویں منظوم ہووے یا نثری اوس دی پکیائی تے اچھتتا دا اندازہ فنکارانہ مہارت نوں پرکھ کے کمیٹا جاندا اے۔ فن پارے نوں زبان دے موتیاں ورگے اکھراں نال سجایا جاندا اے تے اک شاعر زبان دے ڈونگھے پانیاں وچوں اکھراں دے موتی کدھ لیاون دافن بہ خوبی جان دا ہوندا اے۔ شعراں دیاں لڑیاں وچ موتی پروں والی شے زبان ہوندا اے تے زبان دے خوبصورت چناؤ پاروں ای شاعر اپنے دلی جذبات آنکھن دا چارہ کردا اے نذیر احمد زاہد دے ایس خوبصورت چناؤ دا نمونہ ویکھو:

چن دا پرچھاواں لبھنا چاہنا واں
دیاں ہونیاں ہاواں لبھنا چاہنا واں
میں تے مرزے وانگوں کلا مرنا نایں
آل دوالے بانہواں لبھنا چاہنا واں⁽³⁾

نذیر احمد زاہد دے کلام وچوں سانوں سچے جذبیال دے نال نال چھگیال اُمیدیاں وی لبھدیاں نیں۔ کیوں بے حیاتی دی اُساہ بندی امیدیاں تے ہوندا اے جیکر اُمیدیاں مک جاوون تاں حیاتی دا پیٹا وی مک جاندا اے۔ زاہد کول وی اک اُمید اے تے اوہ اپنی ایس امید دا اظہار انج

کردے ہیں:

غالی بانہواں کج چھنکاوے اوہندے پنڈ و خجارا کوئی نہیں
 ساہواں دی ہن لوڑ وی کمیہ اے آس امید سہارا کوئی نہیں
 غالی پتھر کس کم آونے پانی مٹی گارا کوئی نہیں
 اوہدی یاد نوں سانہجھ کے رکھیا زاہد ہور سہارا کوئی نہیں⁽⁴⁾

زاہد دا زیادہ تر کلام سانوں غزل دی شکل وچ نظر آوند اے ایس توں علاوہ اوہناں نظم تے گیت نگاری وچ وی طبع آزمائی کیتی اے پر اوہناں دی طبیعت دا زیادہ تر میلان پنجابی غزل گوئی ول ای رہیا اے۔ غزل عربی زبان دا لفظ اے جس دے معنی ہرن یاں ہرن دی درد ملی چیک دے نیں۔⁽⁵⁾ ایس توں علاوہ اصطلاحی معنیاں وچ غزل نوں زانائیاں نال گلاں باتاں کرنا، زانائیاں دی گل کرنا،⁽⁶⁾ حسن دی سلاہنا کرنا وغیرہ وی آکھیا گیا اے⁽⁷⁾ تے غزل نوں ایرانی گیت چامہ نال وی جوڑیا گیا اے۔⁽⁸⁾ بہر حال غزل دا مقصد آج دے جدید دور وچ صرف عاشقانہ خیالات دا پرچار ای نہیں رہیا سگول ایہنے معاشرے دے کئی دوجے معاشی، سماجی، نفسیاتی، مذہبی، صوفیانہ تے فطری مسائل دی عکس بندی کیتی اے۔ ایہ سارے مسائل اپنی جگہ پر فیروں غزل لکھن واسطے کجھ بنیادی اصول و ضوابط دی پابندی لازمی اے وگرنہ شاعری بے مزہ ہو جاندی اے تے کیتی ہوئی محنت دا کوئی ثمر نہیں ملد۔ ایہناں بنیادی اصولاں وچ ردیف، قافیہ، مطلع، مقطع، تلمیحات، استعارہ کنایہ، علم صنائع بدائع نوں مدنظر رکھیا جاند اے تاں شاعری وزن دار ہوندی اے۔ نذیر احمد زاہد دا کلام فنی محاسن نال بھر پور اے مثال پاروں کلام وچ لفظی بندش تے بحر دی پکیائی دا خوبصورت انداز اک غزل رائیں بطور نمونہ پیش اے:

تیرے اک بھروسے آتے جیون سارا گال لیا
 کمیہ پتا سی وچ حیاتی ناگ ہجر دا پال لیا
 میرا صدق خدا دے وانگوں تیرے آتے بہتا سی
 جد وی رب نوں یاد میں کیتا تیرا ناں وی نال لیا
 لیکھاں کولوں پتیاں ہونیاں خُشیاں تینوں دتیاں سن
 اپنے لئی میں رب دی قسمے ماضی ورگا حال لیا

میں ہاں اوسے دردا منگتا جتھے مشکل رہندی نہیں
مشکل ویلا سرتے آیا ذکر کیتا تے نال لیا
چان وڈن لئی میں زاہد کھڑی کوشش کیتی نہیں

وچ وجود دے بالن سی جو اک اک کر کے بال لیا⁽⁹⁾

نذیر احمد زاہد دے کلام دا لہجہ ٹھیٹھ مرکزی پنجابی لہجہ اے۔ زبان سادہ تے من کھجیوں اے
چھیتی سمجھ آجاون والے عام ورتوں دے لفظاں دا چناؤ کیتا گیا اے۔ ایس لہجے نوں پورے پنجاب توں
علاوہ پاکستان دے ہر کونے وچ سمجھیا تے سُنیا جاند اے۔
مرکزی لہجے دی اک چون ویکھو:

ناز خرے اداواں بھ توں چنگیاں نیں   ونگاں بھریاں بانہواں بھ توں چنگیاں نیں
چال وی تیری ہرنی وانگوں لگدی اے   تریں جتھے اوہ راہواں بھ توں چنگیاں نیں
گت وی تیری سپ دے وانگوں شوکدی اے   زلفاں وانگ گھٹاواں بھ توں چنگیاں نیں
تیرے ہیاں خُشیاں جیکر ملدیاں نیں   غصے نال سزاواں بھ توں چنگیاں نیں
مینوں جھہڑیاں جاوون ویلے دتیاں سی   زاہد اوہ دُعاواں بھ توں چنگیاں نیں⁽¹⁰⁾

نذیر احمد زاہد نے جتھے لہجے تے اسلوب بیان دا ڈھیر خیال رکھیا اے او تھے ای نئی بحر دا
استعمال کر کے وڈے خیالات نوں بیان کر چھڈیا اے۔ جیوں دیہاڑے گزارن واسطے کجھ برداشت
کرنا پیندا اے۔ کھہڑیاں کھہڑیاں اوکڑاں جرنیاں پیندیاں نیں فیر کدھرے جا کے جیوں دی ایس
آزمائش وچ انسان کامیاب ہوندا اے۔ زاہد ہور میں حیاتی دے تلخ تجربات نوں ایساں اُلیکدے
نے:

کد میں نیت نیتی سی   ضد وچ آکے پیتی سی
روکے ہیا، ہس کے رویا   خورے کجھ کجھ پیتی سی
کھڑی گل توں رے او   کھڑی گل میں کیتی سی
ہارے چکھے تاڑیاں نیں   کد میں بازی جیتی سی
زاہد تن لکاوون لئی   چادر پاٹی سیتی سی⁽¹¹⁾

کے وی شاعر دے قادر الکلام ہون واسطے ضروری اے کہ اوس دے کلام وچ ردیف قافیے

دی بندش لازمی ہووے۔ نہیں تے کلام ناقص تصور کیتا جاندا اے، جیہڑا کہے وی قاری دی توجہ حاصل کرن توں قاصر رہندا اے تے بغیر مقصد توں ہوندا اے۔ ردیف قافیے دی بندش دا اک خوبصورت ثبوت بیٹھاں درج اے:

کون کسے دا واہرو اے	ہر کوئی ایتھے ماڑو اے
غوطے کھا کے مریا اے	گدا سی پئی تازو اے
عشق دی بازی لا بیٹھا اے	زندگی وی ہن ہارو اے
نت نویں اوہ فیشن کردا	گدا کسے نوں چارو اے
عشق دی مرض دا دنیا تے	زاہد کوئی نہ داڑو اے ⁽¹²⁾

زاہد دے کلام وچ سانوں جذبات نگاری دا جیہڑا کچھ ملدا اے اوہدے پاروں کلام دے حسن وچ اک نکھار پیدا ہو جاندا اے جذبات نگاری بیٹھ لکھی ہوئی غزل ملاحظہ کرو:

اِنج گدا اے جنڈے تیرے نال نبھا نہیں ہونا
 اوہدا ذکر نہ کیتا تے فر دوجا ساہ نہیں ہونا
 عشق عبادت دے وچ کعبہ دسا چارے پاسے
 سجن بیکر نہ دیا تے فرض ادا نہیں ہونا
 کل تکر تے نال میرے سین اچ کیمہ تینوں بنیاں
 توں تے قسماں کھاندا میں بنی کدے جدا نہیں ہونا
 آساں رکھ کے جس دے درتوں خالی جھولی آئے
 بندا سی نال پاگل جھلیا اوہ خدا نہیں ہونا
 تینوں کھلی چھٹی دتی ٹر جا جتھے مرضی
 میرے کولوں ایس توں ودھ کے ہور حیا نہیں ہونا
 عیباں والی نگری دے وچ اک وی زاہد پچیا نہیں

میرا تے ایمان اے زاہد شہر تباہ نہیں ہونا⁽¹³⁾

تمثیل نگاری نال کلام وچ پہنچگی پیدا کیتی جاندی اے ایس فن دی ورتوں نال شاعر دے وسیع العلم ہون دا اندازہ ہوندا اے، زاہد دے کلام وچ ایس فنی کچھ دی جھلک وی نظر آوندی

اے۔ اوہناں دی اک غزل دے مقطع وچ منافقت تے بڑی خصلت والے انساناں دی تندیا نچ
لہدی اے:

باغاں وچ کوڑ تے دی ول نہیں چنگی ہوندى
جسراں کوڑے بندے دی کوئی گل نہیں چنگی ہوندى⁽¹⁴⁾

ایسے فن دی مثال میاں محمد بخشؒ ہوراں دے کلام وچوں سانوں لہدی اے، اجہیہ بڑے
بندے بارے لکھدے نیں:

نیچاں دی آشنائی کولوں فیض کسے نہیں پایا
ککر تے انگور چڑھایا ہر گچھا زخمایا⁽¹⁵⁾

اک ہور جگہ تے تمثیل نگاری دی خوبصورت مثال دیکھو کہ پھلاں دی نزاکت پاروں حیاتی
بہت تھوڑی ہوندى اے۔ نچ ای اک انسان دی حیاتی دا کوئی وساہ نہیں تے جیہڑا جوانی دا جو بن
اے اوہ اک پھل دی مانند اے جیہڑا صرف اک دن واسطے اپنے پورے جو بن تے ہوندا اے
ایداں ای انسانی جو بن دی مثال اے جیہڑا ڈھلدى چھاں وانگر ہوندا اے ویسے وی دنیا دی اک
ریت اے کہ سدا چڑھدے سورج نوں سلاماں کردی اے۔ زاہد اپنے کلام وچ ایس دی اک مثال
پیش کردے نیں:

پھلاں پیراں بیٹھ اے زلنا بے شک سجرے ہارتے دن نیں
جو بن ڈھلدى چھاں دے وانگر اج کل اکھ تلوار تے دن نیں⁽¹⁶⁾

فنی خوبیاں وچ صنعتِ مبالغہ دا استعمال بڑا اہم خیال کہیتا جاندا اے کیوں جے اجہی
صنعت دے استعمال پاروں شعر دیاں معنوی خوبیاں وچ چوکھا وادھا ہو جاندا اے۔ صنعتِ مبالغہ
دے استعمال والی اک غزل دیکھو:

نخرے ناز اداواں سبھ توں چنگیاں نیں
ونگاں بھریاں باہواں سبھ توں چنگیاں نیں
چال وی تیری ہرنی وانگوں لگدی اے
ٹریں جتھے اوہ راہواں سبھ توں چنگیاں نیں
گت وی تیری سپ دے وانگوں شوکدی اے

زلفاں وانگ گھٹاواں سبھ توں چنگیاں نیں
تیرے ہسیاں خُشیاں جیکر ملدیاں نیں
عُغّے نال سزاواں سبھ توں چنگیاں نیں
مینوں جھڑیاں جاوَن ویلے دتیاں سی
زاہد اوہ دُعاواں سبھ توں چنگیاں نیں⁽¹⁷⁾

ایس توں اڈ زاہد دے کلام وچوں سانوں موسیقیت دا عنصر، معاشرتی دکھاں درداں دے بیانات، اُردو زبان و بیان دے اثرات جیسے فنی جوہری لبھ جاندے نیں جیہناں پاروں کلام دی تاثیر وچ وادھا ہو جاندا اے۔

زاہد توں اپنے معاشرے دی فکر اے۔ اوہناں ایس فکرنوں اپنے وجود دا حصہ بنا لیا اے۔ زاہد جی اک کومل جذبات والے انسان نیں اوہ دکھاں بھرے معاشرے نوں اک اچھی اکھ نال دیکھن دا چارہ پئے کردے نیں جس نے اوہناں دے وجود دے اندر معاشرے دے درد نوں محسوس کرن دے جذبات پیدا کردتے نیں۔ ایس پاروں اوہناں ہر انسان واسطے بھلائی، سکون، مدد گاری والے جذبات جیسے فکری پہلو دی مناسبت نال اپنی شاعری پیش کیتی اے۔ ایس بھلائی والے فکرنے اوہناں نوں صوفیانہ وچارہ حاصل کردتا اے۔ زاہد روحانی درسگاہ وچ تصوف والے نظریات دا سوجھوان نظر آؤندا اے۔ جدوں وی معاشرتی افراتفری، مادہ پرستی، خونی رشتیاں دی ٹٹ بھج تے آپسی وگاڑ، ودھدی ہوئی بے حیائی، زمانے دی خستہ حالی، مال و دولت دی ہوس، انسانی اونچ نیچ، طبقاتی نظام تے نفسانی خواہشات دی پیروی والے عوامل انسان اندر جنم لیددے نیں تاں معاشرے دا پورے دا پورا نظام اندروں بل جاندا اے۔ ایس بے چینی دی حالت نوں دیکھدے ہونیاں اک صوفی یادرویش اپنے اعلیٰ اخلاق نال معاشرے وچ سدھار پیدا کرن دی کوشش کردا اے تے دُوبے پاسے درد مند شاعر اپنی قلم دے ذریعے معاشرے دے سُتے ہوئے ضمیر نوں جگاؤن دا چارہ کردا اے۔ شاعر دا مشاہدہ عام انسان نالوں زیادہ گہرا ہوندا اے۔ ایس پاروں مالک نے اوہنوں چنگے جذبات وی عطا کیئے ہوندے نیں۔ اپنے ایسے جذبات پاروں اوہ قانونِ فطرت تے فطری مناظر دی منظر کشی سچائی نال کردا اے۔

نذیر احمد زاہد دے کلام وچوں ڈھیر سارے فکری پہلو دیکھے جاسکدے نیں۔ اوہ نفسا نفسی

دے عالم وچ ڈبے ہوئے آج دے مادہ پرست انسان نوں دلی سکون تے چین دل پریرنا دیندے
 نیں۔ اوہناں شاعری دی قدیم روایت نوں برقرار رکھدے ہوئے اپنے پراگیاں دا آغاز نعتِ رسول
 مقبول ﷺ توں کیتا اے کیوں جے پریشان لوکانی تے بے چین زندگیاں نوں سکون عطاء کرن والی
 ہستی حضرت محمد ﷺ نیں۔ ایس پاروں اوہناں نے خوبصورت نعت دا ہدیہ آقا ﷺ دی بارگاہ وچ
 پیش کر کے اپنیاں حاجتاں تے مجبوریاں پیش کیتیاں نیں۔ اوہناں نوں یقین اے کہ دکھی انسانیت دی
 غم خوار صرف اک ذاتِ مقدس محمد ﷺ اے۔ ایس لئی اوہ بارگاہِ رسالت ﷺ وچ استغاثہ اُجّ پیش
 کردے نیں:

جد میرے حضور ﷺ دا پیغام آوے گا   دکھیاں دے دل نوں آرام آوے گا
 ہر دم تیرا ذکر کردا اے امتی   ساہواں نال پڑھدا سلام آوے گا
 بُن تے بلا لو آقا ﷺ بڑی دیر ہوگئی اے   چاواں نال بھجدا غلام آوے گا
 زاہد حضور ﷺ توں میں جند واراں گا   دل نوں سکون تے آرام آوے گا⁽¹⁸⁾

سماجی روگاں وچوں اک روگ امیری غریبی والا اے، جیہڑا سماج دیاں جواں نوں
 سیونک وانگوں اندر اندر کھادی جاندا اے تے سماج کھوکھلا ہوندا جاندا اے۔ زاہد نوں فکر اے پتی
 ایس عدم مساوات والے نظام دی مضبوطی پاروں غریب تے کسان پس کے رہ جاوے گا۔ ایس اجارہ
 داری نوں ختم کرن واسطے اک مزدور تے کسان نوں سبق دیندے نیں:

سوچ نہ بدلی جے مزدور کساناں دی
 ہمت ودھدی رہنی بے ایماناں دی
 ماڑا ہون تے سچی گل توں ڈرنا ایس
 تیتھوں اُچی دھون نہیں پردھاناں دی
 جھاتی پانچ سارے راز ای کھلے نیں
 اندر ای پتی کھڑکے تار اسماناں دی
 زن، زر، زمین دا سارا رولا اے
 کھڑی گل پیا کرنا ایس انساناں دی
 زاہد یارا صدق یقین تے پکا رہو

ورنا ایڈی ہمت نہیں طوفاناں دی (19)

مادہ پرستی، دولت دی دوڑتے نفسا نفسی دے ایس عالم وچ خوبی رشتے اک دو بے توں
دور ہوندے جان دے نے بے لوث یاری دوستی دا کوئی تصور نہیں رہ گیا ہر کوئی اپنے نفس دا غلام بن
کے رہ گیا اے۔ ایس ماحول نے انسانی سوچ نوں نچس کر کے رکھ دتا اے۔ زاہد ہوریں تاں ای
تے لکھدے نیں:

لہو نال تکیا جنگ لہو دا، رولا رنگ وچ بھنگ لہو دا

اودوں ویری ہن لگ پئے، جد میں کھادا ڈنگ لہو دا (20)

ارج دی مطلب پرست دوستی واسطے وی اوہناں دا اظہار ویکھن دے قابل اے کہ ایہ رشتہ
وی مادیت پرستی دا شکار ہو گیا اے:

سر صدقا اے رڈ بلاواں میتھوں ٹلیاں کد بلاواں

اپنے ہتھیں سچن پالے ہور دلا ہن سد بلاواں

شہر وی نیں کوہ قافاں ورگے اک توں اک نیں ودھ بلاواں (21)

ایس شعر راہیں اوہ روف شیخ دے ہم پلہ نظر آوندے نیں۔ اوہناں وی اپنے یاراں بارے

ایہو جیہا ای اظہار کیتا اے۔ شعر ملاحظہ کرو:

دل تے جو کجھ بیت گئی اے دیا نہیں میں یاراں نوں

چپ دی بکل مارئی اے گل نال لا کے ہاراں توں (22)

نذیر احمد زاہد اک اچھا معاشرہ چاہندا اے جس وچ انصاف دا بول بالا ہووے کوئی ماڑا

تنگوے توں نہ ڈردا ہووے۔ ایس دی مثال اوہ صحابہ کرام دے دور دی دیندا اے تے اوس دا

مطلب ایہ ہے کہ جیکر اسیں واقعی مسلمان ہاں تے سانوں اپنے اکابرین دی پیروی کرنی چاہی دی اے

کیوں جے عدل و انصاف دیاں بنیاداں تے بن والا نظام کدی وی کسے دی حق تلفی نہیں کردا۔ ایس

دی مثال اوہناں دی شاعری وچوں انج ملدی اے:

بکری، بھید تے پیتا رل کے کس تھاں پانی پیتا رل کے

پلک دی سوئی ہنجو دھاگے پھٹ جگر دا سیتا رل کے

ویڑھے وچوں نال بھراواں مارن ویری فیتا رل کے

دُکھ وڈان دی کہ رہے نیں گرنتھ، قرآن تے گیتا رل کے

زاهد دوہاں چُپ چپتے کنا پیٹڈا کیتا رل کے (23)

زاهد دے کلام وچ وی سانوں ملازم دی نفی لہدی اے جیویں اج توں تن صدیاں پہلے
بابا بلھے شاہؒ نے اپنے کلام راہیں کیتی سی بے علم، دنیا پرست، نفس پرست، ضدی مٹاں بھولی بھالی دنیا
نوں کیویں کتال چالے پائی کھلوتا اے۔ دوہاں قادر الکلام شاعر اں دے کلام دی ونگی پیش اے:

سینے اُتے بمب بنھا کے اک دے بدلے سومرا کے

اپنے ڈھڈ دی دوزخ چکھے قوم نوں پٹھے پاسے لاکے

میں نیئیں پڑھیا وچ حدیثاں ویکھو لوکو اج دا مٹلاں (24)

ایداں دے نفس پرست عالم دین واسطے ای تے بابا بلھے شاہؒ دا قلم چیک اٹھیا سی کہ تیرے
علم حاصل کرن دا مقصد صرف دنیا داری تے سدھی سادھی لوکاںی نوں لٹنا ای سی تے فیر حاصل کیتے
ہوئے علم دا کیمہ فائدہ اے۔ بابا بلھے شاہؒ دے کلام وچوں اک نمونہ ویکھو:

علموں بس کریں او یار

پڑھ پڑھ پڑھ شیخ مشائخ کہاویں اٹے مسکے گھروں بناویں

بے علماں نوں لٹ لٹ کھاویں جھوٹھے سچے کریں اقرار

علموں بس کریں او یار (25)

دنیا دار مولویاں نے شریف انسان نوں راہوں کراہے پادتا اے جس پاروں مسلمان معاشرہ
تفرقہ بازی تے آپسی کھج دھرو دی وجہ توں بھونچل دا شکار اے۔

ماں ورگا خوبصورت تے ائملا رشتہ اپنے فکری تناظر وچ انج الیکدے نیں کہ پڑھن والا
ڈونگی سوچاں وچ کھب جاندا اے۔ کیوں بے پیمیاں کولوں ماں وچھڑ جاوے تاں ساری عمر ایس
رشتے دی کمی پوری نہیں ہوندی۔ بے کسے ماں کولوں اوس دا بچہ دور ہو جاوے تاں ماں جیوندے جی
مرجاندی اے۔ ایہ جذبات ایس زاهد دی قلم دی حساسیت نال ویکھ سکدے ہاں:

ماں جی ٹھنڈی چھاں نہ لیھے

چھاں لیھے پر ماں نہ لیھے (26)

یاں فیر:

تیری آئی مر جاندی، مر جاندی وے تیری ماں

ماں توں پہلاں مر کے پتر امار دتا ای تھال⁽²⁷⁾

نذیر احمد زاہد دی قلم معاشرے وچ ہون والے ہر قلم تے کوکدی اے جے معاشرے نوں
پڑامن بناو نا اے تاں فرقہ پرستی دی جنگ جیہڑی اج ات گردی دی صورت وچ بدل چکی اے۔
زاہد ایس دی پرزور مذمت کردا دکھالی دیندا اے:

دو بنیاں محلے چ مسیتاں

نمازیاں چ وٹ پے گئی⁽²⁸⁾

ات گردی دا مسئلہ عالمی سطح تے کھل گیا ہویا اے۔ ساڈے ملک نوں وی ایس مسئلے نے
اپنے گھرے وچ لے لیا۔ ایس مسئلے دی پھیلی ہوئی تباہی نے کئے گھر برباد کر چھڈے نیں، اجیہے
خوفناک کم انجام دین والیاں واسطے زندگی دی کوئی اہمیت نہیں رہ گئی۔ اوہ زندگی جیہنوں رب نے
ودھیریاں ثناں نال دھرتی تے اتاریا سی اج اوہ ای زندگی مفلوج ہو کے رہ گئی اے۔ کدھرے
منگ تنگ کے اپنا گزارہ چلاؤندی پئی اے تے کدھرے ایس خوف ناک دہشت گردی دا شکار ہو
رہی اے۔ بے قصور لوک مارے جا رہے نیں۔ ایہدے چکھے کھڑے پوشیدہ جرائم نیں کسے نوں وی
کوئی پتہ نہیں۔ بس اپنی اپنی چودھر قائم کرن واسطے اک دوجے دے دشمن ہونے لوی پاگل ہو گئے
نیں۔ فرقہ بندی توں لے کے ات گردی دے ایس سفرو وچ اج دا بے رحم تے ظالم انسان اشرف
المخلوقات دے درجے توں ڈگ پیا اے۔ ایس ات گردی نوں مکاون واسطے آکھدے نیں:

عینک والا جن لہیے یاں لہیے جن دی عینک

عینک لا کے لہہنا چاہناں، سینے بختے بمب

اک دے بدلے، سو سولا ثناں

سُن کے میرا، قسمے رب دی

جُما جاندا کنب⁽²⁹⁾

زاہد ہوریں آکھدے نے جیہی دیر ایس حرص تے ہوس دے کیٹھے وچوں باہر نہیں آؤنا
اونی دیر ایس اک مثالی معاشرے دی بنیاد نہیں رکھ سکدے۔ ایس واسطے اپنے اک شعر وچ ایہ

درس دیندے نیں کہ حق دارنوں اوس دا حق دیو کیوں بے ساڈے دین داوی ایہو تقاضا اے کہ کسے
دا مال ناجائز نہ کھاؤ:

حرص ہوس دا بن گیا بندہ ویکھ لوو

اک دوجے دا حق وی ماری جاندا اے⁽³⁰⁾

زاهدؔ خوبصورت پُر امن معاشرے دے قیام واسطے اپنے شعراں راہیں تجاویز وی پیش
کردے نیں کہ بے اسیں نکلے موٹے جھگڑے آپوں وچ ای ختم کر لیے یاں اپنی انا نون ختم کر لیے
تاں سانوں اپنے مسائل نون حل کرن واسطے کسے چور چوہد ریاں دے ڈیرے یا عدالتی بوہے کھڑکان
دی لوڑ ای نہیں۔ بے ایکا کر لیے تاں کئیہ مجال اے بے کوئی ساڈا حق کھاوے۔ ایس بندے دا آہر
اوہناں دے اک شعر راہیں نظر آؤندا اے:

رو لے بیکر آپ نیہڑے ہوندے تے

تیرے ہتھ انصاف دی تیکڑی دینا کیوں⁽³¹⁾

مگدی گل ایہ کہ نذیر احمد زاہد دی شاعری عصری شعور تے سماجی افراتفری دی آئینہ دار
اے۔ ہر اوہ مسئلہ جھہڑا سانوں درپیش اے اوہدی عکس بندی اوہناں اپنے کلام وچ کرن دے نال
مسئلیاں دے حل وی بیان کیتے نیں۔ زاہد دی شاعری پختہ اے۔ اوہناں دی وسیع النظری، مشاہدات
تے کلام دی تاثیر ویکھ کے اندازہ ہوندا اے کہ زاہد سامراجی نظام تے باطل قوتیاں دے اگے ڈٹ
کے کھلو گیا اے۔ طبقاتی اونچ نیچ تے غلامی دیاں زنجیراں توڑن واسطے، ماڑیاں تے مزدور کساناں
دے ذہنی خوف نون دور کرن دا اوہنے متا پکا لیا اے، وڈیریاں دے استحصالی رویے دے خلاف
اوہنے علم بغاوت بلند کر لیا اے کیوں بے اوہ وطن پرستی، انسانیت نال پیار، دیس پنجاب دے غریب
طبقے واسطے اپنے اندر کرب محسوس کردے ہوئے معاشرے دا درد مند شاعر بن گیا اے۔ اوہناں دی
شاعری وچوں سانوں تہذیب و تمدن، اسلامی شعور، تصوف دا جوگ، فکر توحید، اتباع رسول ﷺ،
مؤذت اہل بیت، جدت تے روایت دے سارے پکھ نظر آؤندے نیں۔ زاہد ہوراں دی فنی و فکری
خوبیاں پاروں شاعری نفیس تے دلکش جا پدی اے۔ مختلف النوع خیالات تے فنی محاسن دے رنگاں دی
سجاوٹ نال شاعری دا داخلی تے خارجی حُسن ودھ گیا اے۔ نذیر احمد زاہد نے سب توں ودھیا جھہڑا کم
کیتا اے اوہ ماں بولی نون بیان دا وسیلہ بنانا اے۔ انج اوہناں دے کلام وچوں پنجابی رویے دی

مٹھاس، بھوری مٹی دی بھینی بھینی خشتوتے پنجابی قوم نال پیار نظر آؤندا اے۔ اوہناں دا اصل مقصد انسان تے انسانیت نال پیار دا پرچار تے پنجابی بولی نال جڑت اے۔ اپنے ایس مقصد وچ اوہ اک کامیاب شاعر دے طور تے نظر آؤندا اے۔

References:

- * Kot Usman Khan St. Hakeem Ilyas, Kasur.
- 1- Interview Shamim Akhtar w/o Nazir Ahmad Zahid (Kasur: 20th March 2023)
- 2- Nazir Ahmad Zahid- Chan da Parchhawan (Lahore: Ibrahim and Sons Publishers, 1996)24.
- 3- Sardar Muhammad Khan (Martab) Punjabi Urdu Dictionary, Volume II, (Lahore: Punjabi Literary Board, 2009)
- 4- Nazir Ahmad Zahid- Jind Tsihey Lendi Rhi (Lahore: Roshan Khayal Publishers, 2006)26.
- 5- Ghulam Mustafa Bismal (Martab)- Punjabi Ghazal Da Irtqa (Lahore: PILAC, 1996)6.
- 6- Arif Abdul Mateen, Prof.- Eklape Da Safar (Lahore: Technical Publishers 2010)23.
- 7- Akhtar Jafri, Syed.- Tanqidi Wachar (Lahore: Taj Book Dept, 1991)24.
- 8- Ghulam Mustafa Bismal- Punjabi Ghazal (Lahore: Panjand Academy Publishers, 1983)13.
- 9- Nazir Ahmad Zahid- Udriyaan Akh da (Lahore: Punjabi Center Publishers, 2010)31.
- 10- Nazir Ahmad Zahid- Chan da Parchhawan, 41.
- 11- As Above, 38.
- 12- As Above, 31.
- 13- Nazir Ahmad Zahid- Udriyaan Akh da, 44.
- 14- As Above, 42.
- 15- As Above, 9.
- 16- As Above, 21.
- 17- Nazir Ahmad Zahid- Chan da Parchhawan, 41.
- 18- As Above, 13.
- 19- As Above, 17.
- 20- Nazir Ahmad Zahid- Jind Tsihey Lendi Rhi, 93.
- 21- Nazir Ahmad Zahid- Udriyaan Akh da, 62.

- 22- Faisal Jappa, Dr.- Punjabi Rung (Lahore: Dogar Publishers, 2017)39.
- 23- Nazir Ahmad Zahid- Udriyaan Akh da, 62.
- 24- As Above, 84.
- 25- Muhammad Asif Khan- Akhia Bullhey Shah ne (Lahore: Pakistan Punjabi Adabi Board, 2016) 227-229
- 26- Nazir Ahmad Zahid- Udriyaan Akh da, 100.
- 27- As Above, 101.
- 28- As Above, 100.
- 29- As Above, 91.
- 30- As Above, 68.
- 31- As Above, 99.